

Delegatski izbori 1978—1982.

usporedna analiza

Ivan Šiber

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Rad se zasniva na rezultatima anketnog istraživanja provedenog u okviru dva izborna procesa: 1978. godine i 1982. godine. Analiziraju se razlike u odgovorima ispitanika obzirom na niz zavisnih varijabli: znanje, motivacija, interes, spremnost da se prihvati delegatska funkcija, aktivitet u izbornim procesima, percepcija utjecaja, percepcija demokracije i mišljenje o »zatvorenim listama.« Rezultati pokazuju sistematske razlike u dvije grupe varijabli. Obzirom na varijable aktiviteta, izbori 1982. godine pokazuju znatno veće učešće građana i njihovu spremnost da prihvate delegatske funkcije. Kod varijabli percepcija i mišljenja pokazuje se 1982. godine znatno veća kritičnost, bespomoćnost i zahtjev za demokratizacijom postupka. Te razlike objašnjavaju se s jedne strane porastom političke kulture, a s druge, razlikom između početnih aspiracija obzirom na uvođenje novog sistema i realizacije u praksi, kao i općom povećanom kritičnošću i nezadovoljstvom uzrokovanih teškoćama u društveno-ekonomskim odnosima.

Analiza izbora i izbornog ponašanja klasično je područje bavljenja političke znanosti, sociologije i socijalne psihologije. Taj je interes, svakako, uvjetovan prije svega instrumentalno. S razvojem građanske demokracije, višestranačkih sistema i, prije svega, općim pravom glasa, izbori postaju politički čin, normativno određen, kojim se rješava i institucionalizira politička vlast određenih društvenih snaga u sljedećem mandatnom razdoblju. Zašto se ljudi opredjeljuju za određene političke stranke, kako se to opredjeljenje oblikuje i, prije svega, kako se na nj može utjecati, osnovna su pitanja na koja pokušavaju odgovoriti sistematska istraživanja izbora.

Izborni procesi, međutim, nisu jedinstven fenomen neovisan o širim društvenim uvjetima, političkim sistemima i tradiciji. Oni su samo, na određeni način, zajednički javni oblik izlaska ljudi na biračka mjesta svakih nekoliko godina. Što se izborom rješava, što se i tko se bira, zašto se ide na izbore, kakve su društvene (kratkoročne i dugoročne) posljedice rezultata izbora, to ovisi o konkretnom društvu.

Izbori su, odnosno izborni procesi, najrasprostranjeniji, ako ne i najvažniji oblik političke aktivnosti. Koristeći se općim pravom glasa, koje

je, s rijetkim izuzecima, prihvaćeno u svim modernim državama, svi su punoljetni stanovnici, na određeni način, donosioci političkih odluka i akteri političkih zbivanja.

Opće pravo glasa izražava konstituiranje političkog društva kao skupa svih građana bez obzira na klasne i druge razlike. Rezultat je u prvo vrijeme političke borbe protiv feudalnog sistema i diktature aristokracije, a kasnije političke emancipacije radničke klase, koja je opće pravo glasa izborila tek u drugoj polovici 19. i početkom ovog stoljeća. Ostvarenje općeg prava glasa (određeno u paroli »jedan čovjek — jedan glas«) postignuto je tek onda kad je kapitalizam ostvario svoju društveno-ekonomsku stabilnost, i kada to više nije moglo biti opasnost za taj sistem. Uostalom, i ekonomska sloboda na robnom tržištu tražila je svoj ekvivalent u području politike. Borbu radničke klase za opću političku jednakost pratilo je očekivanje da će to ujedno biti i politička prevlast radničke klase. Historijski razvoj pokazao je da je radnička klasa ostala *objekt* političke borbe, s pravom da bira između ponuđenih modaliteta u sklopu postojećega političkog sistema. Političke stranke u početku su se pojavljivale kao predstavnici pojedinih grupa vladajuće klase, a alternative s kojima su izlazile pred biračko tijelo nisu bitno mijenjale ekonomski karakter građanskog društva. Tome služi i izborni sistem koji odražava postojeći politički sistem, i javlja se kao njegov politički instrument, s osnovnim zadatkom — održavanje tog sistema.

Kada su političke stranke negdje stvarno i postale reprezentant svih društvenih grupa i interesa, nizom propisa onemogućavano im je (prije svega radničkim strankama) da i institucionalno imaju onakav utjecaj kakav stvarno imaju.

Osnovne karakteristike suvremenih liberalno-buržoaskih političkih sistema jest postojanje političkih stranaka koje su, barem teoretski, predstavnici pojedinih klasa i interesnih grupa, odnosno organizirani oblik društveno-ekonomskih interesa. Političke stranke se u političkoj borbi pojavljuju kao samostalni faktori u ime svojih birača. Funkcija je izbora da se izabere vladajuća ekipa koja će u danom vremenu zastupati određene manje ili više specifične interese i potrebe, i to u sklopu postojećega političkog sistema. Stranke su nosioci političke borbe, one samostalno određuju kakva će se politika provoditi, tko će biti njezin kandidat za sljedeće izbore, i kakvo treba da bude ponašanje izbornog kandidata. Uloga je biračke mase izbor jednog od ponuđenih kandidata, i ovdje najčešće sam kandidat nije važan, jer se birači opredjeljuju za stranke, a ne za kandidate. Čini nam se da je uloga birača dosta skromna i ograničena na neposredno sudjelovanje svakih nekoliko godina, u izboru jedne od ponuđenih alternativa, na čije određenje mogu djelovati samo posredno, tako da im izraze nepovjerenje prilikom sljedećih izbora. Političke stranke i njihovi predstavnici u međuvremenu donose samostalno odluke u ime »svojih birača«.

Bez obzira na odnos stranaka i biračkog tijela, i ograničenosti utjecaja biračkog tijela, činjenica je da birači svojim izbornim odlukama utje-

ču na politička zbivanja, odnosno na održavanje ili mijenjanje strukture političke moći u određenom društvu.

U nas izborni sistem i njegovo mijenjanje odražavaju konkretnu političku situaciju i njezin razvoj. Poslije narodnooslobodilačkog rata, koji je uz oslobodilačku borbu protiv fašizma imao i karakter revolucionarne borbe radničke klase i njezina konstituiranja kao nosioca vlasti u našoj zemlji, izbori 1945. godine imali su funkciju verifikacije tih zbivanja. Nasuprot listi Narodnog fronta, čiji je izbor označavao prihvaćanje odluka II zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu, stajala je kutija bez liste, jer se opozicija povukla još u predizbornom procesu. Ti izbori imali su karakter plebiscita. Takav karakter ima i nekoliko slijedećih izbora, a slobodno možemo reći da je taj moment djelomično prisutan sve do danas. Plebiscitarnost izbora očituje se u davanju podrške usvojenom putu izgradnje socijalističkog društva, a tko će u ime biračkog tijela donositi odluke, to je u drugom planu. Svi su kandidati Socijalističkog saveza, sa zajedničkim općim programom. Naravno takvo shvaćanje izbora zaostaje za općim razvojem našeg društva. Zakon o radničkom samoupravljanju od 1950. godine slijedi Ustavni zakon od 1953, kojim se u Skupštinu uvodi Vijeće proizvođača. To je prvi korak u prevladavanju *predstavničke* demokracije u *delegatski* princip. Novim Ustavom od 1963. godine Vijeće proizvođača pretvara se u četiri samostalna vijeća: Privredno, Zdravstveno-socijalno, Prosvjetno-kulturno i Organizaciono-političko.

Značajniju promjenu u izbornom sistemu, međutim, označava uvođenje zborova birača (1953), čiji je zadatak da uključe građane neposredno u procese kandidiranja i da time u politički odlučujućoj fazi izbornog procesa ograniče politički monopol raznih organa i foruma.

Zborovi birača, barem teoretski, trebalo je da predstavljaju osnovni preduvjet prerastanja predstavničke demokracije u neposrednu demokraciju. Koliko god postojale zakonske osnove i mogućnosti, izborni su procesi i nadalje uporno slijedili uhodane sheme predlaganja sa strane Socijalističkog saveza i ostalih društveno-političkih organizacija, pri čemu se vodilo računa prije svega o svim mogućim »ključevima« (nacionalnost, spol, dob, itd.), a zborovi birača, sa svojom teoretski samoupravnom funkcijom, zapravo su ostali mjesto formalnog demokratskog prihvaćanja predloženih rješenja. Čini nam se da je Ustav od 1963. godine, principom ograničenog ponovnog izbora i rotacije, pružio određenu osnovu za prevladavanje opasnosti potpunog birokratiziranja izbornih procesa, pa prema tome i birokratskih predstavničkih tijela. Inzistiralo se na tome da poslanici treba da postanu istinski zastupnici interesa i potreba birača, a da sudjelovanje u izbornom procesu treba da postane kontinuirani oblik političke participacije, u kojoj bi izbori bili samo jedan od više ili manje važnih momenata. Smatralo se da se time izborni procesi integriraju u samoupravne procese u našem društvu, gdje između pojedinca i odluke ne bi trebalo biti posrednika u obliku raznih političkih stranaka ili institucija koje bi donosile odluke u ime birača. Smatralo se da poslanici, u principu, nisu predstavnici biračkog tijela, već njegovi delegati, koji su podvrgnuti mogućnosti opoziva.

Praksa je, međutim, pokazala da dani institucionalni oblici nisu doveli i do promjena u konkretnim ponašanjima, vrednovanjima i procesima odlučivanja, odnosno da težište na kandidatima i odgovarajućim izbornim procesima još nije dostatno za stvarnu realizaciju neposrednog odlučivanja radnih ljudi i građana.

Na osnovi iznesenoga pokušat ćemo dati moguću tipologiju izbornih procesa koju treba imati na umu u analizi konkretnih procesa u našem društvu.

1. *Klasični izborni procesi* građanske, višestranačke demokracije. Građanin, birač, suočen je s određenim modalitetima normativno oblikovanih interesa, u biti otuđen od programa, strukture kandidata i strategije izborne borbe. Birač je u situaciji da daje pravo određenoj društvenoj snazi da upravlja društvom, i da rezultat svog opredjeljenja vrednuje na sljedećim izborima. Za vrlo sažet politički značaj izbora u takvom sistemu upotrijebit ćemo riječi J. R. Lucasa¹ po kome se realni značaj takve vrste izbora svodi na »izbornu autokraciju s malo ili nimalo sudjelovanja ljudi u procesima upravljanja«.

2. *Plebiscitarni karakter izbora*, u kojem je osnovni cilj izbora da se iskaže povjerenje biračkog tijela u postojeću politiku društva, u vladajućí vrijednosni sistem, u postavljene ciljeve i, prije svega, u one društvene snage koje su nosioci društvenih kretanja. Takav tip izbora karakterističan je za neposredan postrevolucionarni period u kojem se traži jednodušna podrška, posebno u situacijama zaoštrenijih odnosa s drugim zemljama, odnosno unutrašnjih teškoća. Opredjeljenje se u takvoj situaciji iskazuje činom izlaska na izbore, a ne izabranim modalitetom.

Slično klasičnim izbornim procesima, izbori nisu dio procesa upravljanja društvom, ali za razliku od višestranačke demokracije, gdje se odlučuje o tome tko će »u ime« biračkog tijela upravljati, i na plebiscitarnim izborima daje se podrška onoj društvenoj grupi koja je već na vlasti.

3. *Izborni procesi u funkciji odlučivanja*. U oba spomenuta tipa izbornih procesa vlast, upravljanje, otuđeni su od biračkog tijela. U prvom slučaju birači mogu izabrati modalitet vlasti (svakako, samo u određenoj mjeri, na što upućuje cjelokupna povijest i suvremenost građanske demokracije), a u drugom slučaju dati podršku postojećem društvenom sistemu (uostalom, koji plebiscit nije realiziran?). Izborni procesi u funkciji odlučivanja, međutim, traže kontinuiranu interakciju ljudi i institucija, interesa i odluka, u kojima je izborni čin samo dio kontinuiranog procesa odlučivanja biračkog tijela.

Ovdje treba naglasiti da je treći tip izbora novost o kojoj za sada možemo govoriti isključivo s aspekta društvenih htijenja, a ne i prakse.

Svakako, ova podjela nije dorečena, u pojedinim društvima, određenim konkretnim situacijama, postoje značajne razlike koje daju poseban

1

J. R. Lucas, *Democracy and participation*, Penguin, London, 1976.

značaj izbornom činu, bez obzira na njegova prevladavajuća svojstva, koja smo naveli. Želimo naglasiti da se izborni proces, i kao normativno rješenje i kao realni društveni odnos, ne smije razmatrati izvan konteksta danih širih društvenih, povijesno i aktualno uvjetovanih situacija.

Rezultati istraživanja

Svaki novi društveni proces zahtijeva sistematsku analizu, praćenje u vremenu i prostoru, istraživanje uvjeta u kojima djeluje, zapreka na koje nailazi, rezultata što ih ostvaruje. Sistematske promjene koje se uvode u funkcioniranje društva zahtijevaju vrijeme kako za svoje uhođavanje, tako i za stvaranje »navika« onih subjekata (ne samo pojedinaca, već i subjektivnih organiziranih snaga) koji u procesu djeluju i čijim su interesima ti procesi usmjereni.

U ovom radu iznijet ćemo neke osnovne usporedne podatke istraživanja izbornih procesa na osnovi ankete provedene u dva izborna razdoblja, 1978—1982. godine, na identičnom uzorku reprezentativnom za SR Hrvatsku.* Kako bismo podatke učinili preglednijima, iznijet ćemo ih po osnovnim varijablama istraživanja.

Znanje

Ako želimo zajednički interpretirati rezultate istraživanja izbora u razdoblju 1963—1969. godine,² moramo reći da stvarno sudjelovanje birača (operacionalizirano kroz znanje kao nužnu pretpostavku) nije bilo u skladu s intencijama izbornog sistema. To je, vjerojatno, bilo posljedica toga što izbornim procesima nije pridana primjerena pažnja, neprimjerenih procesa informiranja, nedovoljne aktivnosti društveno-političkih organizacija, nedovoljne svijesti biračkog tijela, i slično, ali i stavljanja težišta na *ličnost pojedinca* kao određeni, uvjetno rečeno, kompromis između plebiscitarnih iz-

* Istraživanje izbora jedan je od problema koji se sistematski prati i istražuje u sklopu projekta »Funkcioniranje i ostvarivanje delegatskog sistema«. Anketa je provedena u 12 općina SR Hrvatske, u raznim regijama, vodeći računa o razvijenosti, vrstama mjesnih zajednica i radnih organizacija. Godine 1978. anketom je bilo obuhvaćeno 2330 ispitanika, a 1982. godine 2617 ispitanika.

2

Vidjeti ova istraživanja: Jugoslavensko javno mnenje o aktualnim političkim i društvenim pitanjima, IDN, Beograd, sv. A—3, 1964.

Zvonarević, Kljaić, Siber, *Neki aspekti izbora za općinske skupštine u Zagrebu*, »Politička misao«, br. 1—2, 1966.

S. Tomić, *Politička participacija građana u izborima 1965.*, u: »Skupštinski izbori 1965-«, IDN, Beograd.

I. Siber, *Psihologijska analiza izbornog ponašanja*, magistarski rad, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1970.

bora i višestranačkog sistema. Ne samo što su birači i nadalje pristupali izborima po inerciji prijašnjeg vrednovanja, već je i pitanje do kakvih bi stvarnih društvenih procesa i promjena mogla dovesti činjenica da su birači *poznavali* i *birali* najbolje kandidate.

Budući da delegatski izbori ne stavljaju težište na ličnost kandidata (što, naravno, ne znači da je nevažno tko su članovi delegacije, odnosno delegati), kriterij znanja u istraživanjima izbora 1978. i 1982. godine, morao se drukčije postaviti. Primijenjen je tzv. subjektivni i objektivni kriterij. Pod subjektivnim kriterijem razumijeva se procjena pojedinca o tome koliko mu je jasna priroda delegatskih izbora. Kod objektivnog kriterija uzeto je znanje o tome na kojim su se izbornim listama nalazili kandidati koje su birali, s obzirom na mjesto stanovanja (u mjesnim zajednicama).

Tabela 1.

Procjena poznavanja biti delegatskih izbora		
	1978.	1982.
Sve mi je bilo jasno u detalje	26	24
Bilo mi je jasno u općim crtama	52	54
Mnogo toga mi nije bilo jasno	20	20
Uopće mi ništa nije bilo jasno	2	2

Tabela 2.

Znanje o tome na kojim su se izbornim listama birali kandidati u mjestu stanovanja		
	1978.	1982.
Lista kandidata za delegaciju mjesne zajednice	67	62
Lista kandidata za društveno-političko vijeće općine	48	56
Lista kandidata za razne delegacije za SIZ-ove	—	56

Napomena U SR Hrvatskoj su tek 1982. godine prvi put birane delegacije za SIZ-ove, zajedno s delegacijama za društveno-političke zajednice.

Čini nam se da su podaci u te dvije tabele dosta sukladni. Velik broj ispitanika svjestan je činjenice da dovoljno ne poznaju izborne procese u delegatskom sistemu, jer i za odgovor »bilo mi je jasno u općim crtama« teško je reći da pokazuje znanje dostatno za samostalan, kreativan odnos prema aktivnostima koje su u funkciji rješavanja društvenih problema. Uostalom, budući da je ovdje riječ o »subjektivnom« pokazatelju znanja, moramo biti svjesni toga da je i izbor odgovora često izraz želje da se pojedinac pokaže u »boljem svjetlu«, a ujedno na ništa ne obavezuje. Kada, međutim, tražimo konkretno znanje, i to na razini nužnog minimuma da se može govoriti o bilo kakvoj pretpostavci aktivnog odnosa u izbornim procesima, vidimo da trećina ispitanika ne zna da su birali članove delega-

cije mjesne zajednice, a polovica ne zna da su birali delegaciju za društveno-političko vijeće općine. Kod ovih podataka vjerojatno treba imati na umu dva momenta: prvo, postoje određene nejasnoće u samim pojmovima, na primjer delegacija mjesne zajednice — vijeće mjesne zajednice općine (što je u istraživanju navedeno kao pogrešan odgovor, a mnogi su ga pojedinci zaokruživali); i drugo, društveno-političko vijeće općine na određeni je način još dosta fluidno postavljeno kako s obzirom na sadržaj rada, tako i na delegatsku osnovu i samu delegaciju. Bez obzira na to što je uzrokovalo te rezultate, ostaje činjenica da informiranost nije dovoljna za primjerenu aktivnost izbornog sistema. Interesantno je, također, da u dva istraživana izborna procesa 1978—1982. nije bilo bitnijih promjena kako u procjenama vlastitog znanja, tako ni u stvarnom znanju o tome što se zapravo bira u okviru izbora. Manje uočene razlike su u okvirima pogreške uzorka.

Motivacija

Pod motivacijom se razumijeva sve ono što utječe na ponašanje pojedinca, određuju vrstu, pravac, intenzitet i trajanje ponašanja. U ovom kontekstu zainteresirani smo za motivacijsku osnovu izlaska na izbore, pri čemu razlikujemo tzv. interesne i konformističke birače. Prvim pojmom obuhvaćamo one građane i radne ljude koji izlaze na izbore zato da realiziraju svoj interes, a drugim one koji izlaze zbog percepcije pritiska i izvršavanja građanske dužnosti.

Tabela 3.

Motivacijska osnova aktivnosti u okviru delegatskih izbora

	1978.	1982.
»Konformistički birači«		
— percepcija pritiska	4	4
— građanska dužnost	22	23
»Interesni birači«		
— podrška sistemu	21	23
— izbor zastupnika	24	26
— delegatski procesi	29	24

U analizi tih podataka treba se zadržati na dva osnovna momenta: jedno je odnos »konformističkih« i »interesnih« birača, a drugo je struktura »interesnih birača«.

U usporedbi s prijašnjim istraživanjima,⁴ čini se da se smanjuje broj

4

S. Tomić, op. cit.

I. Šiber, *Motivacijska struktura aktivnosti birača u izbornim procesima*, »Psihologija«, br. 1—2, 1971.

M. Damjanović, *Birač kao subjekt izbornog procesa*, u: »Skupštinski izbori 1969«, IDN, Beograd.

građana koji izlaze na izbore zbog »percepcije pritiska« i »izvršavanja građanske dužnosti«. Pri toj konstataciji moramo biti oprezni jer je riječ o vrlo različitim pristupima istraživanju, a uz to, što treba posebno naglasiti, raspoložemo podacima istraživanja samo za razdoblje 1965—1969. godine, koje je, što se tiče uloge izbornih procesa, bilo dosta na periferiji kako općih političkih zbivanja, tako i doživljaja značenja tih izbora za biračko tijelo. U svakom slučaju, izborna kampanja i organizirano djelovanje društveno-političkih organizacija u izborima 1978. i 1982. godine bili su znatno aktivniji nego u prijašnjem razdoblju, tako da je i interes za izbore, logično, rastao.

Tabela 4.

Odnos »interesnih« i »konformnih« birača		
	Interesni	Konformni
1965.	48	52
1967.	67	33
1969.	55	45
1978.	73	27
1982.	73	27

Međutim, znatno veću pažnju zaslužuje struktura razloga izvorne aktivnosti. Valja očekivati da su na drugim i trećim po redu delegatskim izborima radni ljudi i građani usvojili logiku izbornih procesa i da se na njima ponašaju u skladu s mogućnostima koje je otvorio sistem. Čini se, međutim, da je još uvelike prisutan stari način vrednovanja izbornih procesa; da se doživljavaju kao akt podrške sistemu, što oni, djelomično, i jesu, ali ne u onoj mjeri i u značenju kao u razdoblju 1945—1963, ili samo kao izbor kandidata koji će zastupati interese, što je bilo karakteristično za razdoblje izbornih procesa 1963—1969. godine.

Tabela 5.

Struktura »interesnih« birača		
	Kandidati deleg. sistema	Podrška sistemu
1967.	46	21
1978.	53	21
1982.	50	23

Napomena Navedeni su rezultati samo onih istraživanja u okviru kojih je motivacijska osnova operacionalizirana na isti način.

Ti podaci pokazuju staru istinu da formiranje odgovarajuće političke kulture, pod čime u ovom kontekstu razumijevamo znanje i vrednovanje određenih aktivnosti za funkcioniranje sistema, zahtijeva vrijeme te da je teško očekivati da će cijela populacija — delegatska osnova — neposredno usvojiti odgovarajuće oblike ponašanja. Novi oblici i rješenja zahtijevaju

vrijeme; norme, propisi i realne mogućnosti postaju društvena realnost tek kad ih ljudi prihvate kao svoje svakodnevne oblike ponašanja.

Interes za izborne procese

Sljedeći indikator motivacije, usko vezan uz prije navedenu koncepciju, jest interes za izbore. Osnova je analize procjena pojedinca o osobnom interesu za protekle izbore, kako u sklopu mjesne zajednice, tako i sklopu organizacije udruženog rada.

Tabela 6.

	Interes za izbore			
	1978.		1982.	
	MZ	OUR	MZ	OUR
Izrazito zainteresiran	32	41	21	33
Prilično zainteresiran	49	47	54	51
Ravnodušan	19	12	25	16

U ocjeni tih podataka, kao uostalom i mnogih sličnih, dosta nedoumice izazivaju odgovori o »priličnoj«
zainteresiranosti. Da li je to stvarno samo stupanj na kontinuumu »ravnodušan — zainteresiran«, ili oblik društveno prihvatljivog odgovora koji pojedinca previše ne obavezuje? Upravo zato što postoje poteškoće u procjeni tog odgovora, težište analize treba da bude na relativno ekstremnim odgovorima, što nam ujedno omogućuje i veće usporedbe među varijablama. Ako kao indikator interesa uzmemo razliku između odgovora »izrazito zainteresiran«
i »ravnodušan«, dobivamo sljedeće podatke (tabela 7).

Tabela 7.

	Indikator interesa	
	MZ	OUR
1978.	13	29
1982.	— 4	17

Vidimo da je u oba analizirana procesa interes za izbore bio znatno veći u organizacijama udruženog rada nego u mjesnim zajednicama. Taj podatak treba promatrati sa dva aspekta: značenje izbora za pojedinu sredinu i mogućnost neposrednog utjecaja i djelovanja u izbornim procesima. Što se tiče značenja izbora za udruženi rad, odnosno mjesnu zajednicu, za sada je teško dati odgovarajući odgovor. Delegatski izbori su tek u začetku, delegatski procesi odlučivanja trebaju vremena za puno prihvatanje i afirmaciju, a kompleks izbornog postupka vremena da se izdiferencira prema pojedinim sredinama. Mogućnost neposrednog djelovanja u vezi

je s neposrednošću socijalnih odnosa i poznavanja cjeline problematike, što je, svakako, prisutnije u udruženom radu nego u mjesnim zajednicama. Izenađuje podatak da na izborima 1982. godine interes za izbore pada, umjesto da raste, što bi se moglo očekivati. Objašnjenje je tog podatka, svakako, hipotetsko, a konačan odgovor dat će, vjerojatno, istraživanja sljedećih izbora. Nama se čini da su moguće ove pretpostavke. Prvo, izbori 1982. godine održani su u vrlo kompleksnim društveno-ekonomskim okolnostima, situaciji frustracije i nezadovoljstva, što, vjerojatno, i dovodi do negativnijih odgovora u vezi s pojedinim aspektima društvene prakse, a ne samo neposredno u vezi s izbornim procesima. Drugo, budući da su delegatski izbori, u krajnjoj konzekvenciji, ipak samo jedan element u kompleksnom procesu interakcija u okviru društvenog odlučivanja, gdje kadrovska obnova i nije najbitnija za funkcioniranje sistema, već svakodnevnan odnos inicijative i komunikacije između pojedinih subjekata, prije svega s obzirom na delegatsku osnovu, interes slabi, a odnos prema izborima poprima karakter uhodane društvene akcije, nužne za funkcioniranje sistema, ali koja po sebi ne donosi nešto posebno značajno i novo.

Spremnost da se prihvati delegatska funkcija

Uvođenjem delegatskog sistema naglo je porastao broj nosilaca određenih društvenih funkcija, pa prema tome i problem spremnosti radnih ljudi i građana da prihvate određene zadatke dobiva na važnosti. Dok su samoupravni procesi već usvojeni oblici ponašanja i odlučivanja u radnim organizacijama (pod »usvojeni« razumijevamo znanje o tim procesima i određenu socijaliziranost s novim oblicima ponašanja, prema tome i preuzimanjem odgovarajućih zadataka), dotle je delegatski sistem novost i treba vremena da se usvoji kao ustaljeni, svakodnevni, kontinuirani oblik odlučivanja. Upravo nam se zato dobiveni podaci o spremnosti da se prihvate određene delegatske funkcije čine ohrabrujući, iako u određenom pogledu i izenađuju.

Tabela 8.

Spremnost da se prihvate funkcije		
	1978.	1982.
U delegaciji mjesne zajednice	61	68
U delegaciji organizacije udruženog rada	55	71
Odbornik u vijeću općinske skupštine	40	47
Delegat u Saboru, odnosno Saveznoj skupštini	20	27

Interesantan je podatak da je veća motiviranost za prihvaćanje funkcije u tzv. jednostavnijim, nižim nivoima (delegacije u MZ i OUR-u), nego u tzv. složenijim, višim nivoima, koji, svakako, imaju veći društveni prestiž i mogućnost da se u njima djeluje u skladu sa svojim potrebama. Vjerojatno je ovdje riječ o nespremnosti, odnosno strahu da se preuzme određene

na društvena odgovornost koja je vezana uz određene uloge, pogotovo zato što je za njihovo obavljanje potrebno i odgovarajuće znanje.

Dok smo u analizi interesa ustanovili izvjestan pad na izborima 1982. godine u usporedbi s izborima prije četiri godine, ovdje vidimo da je spremnost da se prihvati funkcija znatno veća. Smatramo da ti podaci nisu u raskoraku. Ako se prihvati mišljenje o ulozi delegatskih izbora kao samo jednom elementu kontinuiranog procesa interakcije, tada se značenje toga jednog elementa nužno smanjuje. S druge strane, u funkciji vremena stvara se svijest o potrebi i obavezi vlastitog aktivnog sudjelovanja, ne isključivo u momentu izbora, što je inače osnovna karakteristika klasičnoga parlamentarnog, višestranačkog sistema (a velikim dijelom i izbora u prijašnjim fazama i u našem društvu), tako da dobiveni odgovori uvelike odgovaraju podacima koji se inače dobivaju u sklopu istraživanja samoupravnih procesa u radnim organizacijama.

Aktivnost u izbornim procesima

Cjelokupni naš društveno-politički sistem, pa prema tome i izborni sistem, izrazito je »aktivistički« postavljen. Za svoju dosljednu realizaciju on zahtijeva puni angažman u veoma raznolikim područjima društvenih djelatnosti. Vrijednosna postavka da čovjek, građanin i proizvođač, ima neotuđivo pravo da raspolaže rezultatima svoga rada i određuje uvjete svoga življenja za svoju realizaciju traži pojedinca koji zna i hoće sudjelovati u društvenim zbivanjima. Aktivnost pojedinca u nas se ne bi trebala ograničavati na »ona ponašanja koja su više ili manje neposredno usmjerena na utjecaj na izbor pojedinca koji će vršiti funkcije vlasti, odnosno na odluke koje ti pojedinci donose«. ⁵ U sklopu delegatskog sistema kao organiziranog sistema totaliteta društvenih interakcija putem kojih se provodi proces odlučivanja aktivnosti pojedinca mora biti neposredno vezana uz odluke relevantne za probleme njegova života i rada, bez posredovanja bilo kakve vrste »elita«.

U sklopu izbornih procesa aktivnost biračkog tijela (radnih ljudi i građana) bila je usmjerena na tri osnovne grupe problema:

- analiza dosadašnjeg rada delegatskih subjekata
- analiza problematike u okviru mjesne/radne sredine
- predlaganje kandidata za pojedince delegatske funkcije.

Sve tri aktivnosti međusobno su povezane i usmjerene budućim aktivnostima koje bi trebalo da na najbolji mogući način, uz neposredni angažman najboljih pojedinaca, djeluju što neposrednije na rješavanje uočenih problema pojedinih sredina rada i stanovanja.

Sudjelovanje u pojedinim fazama izbornih procesa, na različitim skupovima, kao i diskusija o pojedinim problemima, omogućuje nam da varijablu »aktiviteta« na određeni način shvatimo kao jednodimenzionalnu, na kojoj se pojedinci razlikuju s obzirom na iskazani intenzitet angažmana. Prema tome, izborna aktivnost shvaća se kao zbir pojedinačnih aktivnosti. Tako nam je na raspolaganju jedna zbirna varijabla koja ima i neka svojstva kontinuirane varijable, što ujedno znači i mogućnost nalaženja odgovarajućih širih zakonitosti o vezama osobina pojedinca i njegove radne i životne okoline s aktivnošću u izbornim procesima.

Tabela 9.

	Indeks aktivnosti i položaj u delegatskom sistemu			
	MZ		OUR	
	1978.	1982.	1978.	1982.
Bez funkcije	24	21	21	24
Član delegacije MZ	51	54	26	39
Član delegacije OUR-a	22	25	32	39
Delegat u skupštini	44	59	39	53
Delegat u »višim« strukturama	42	40	42	65

Napomena Budući da pokazatelji aktivnosti u MZ i OUR-u nisu identični (na primjer, prisustvovanje zboru u OUR-u nije diskriminativan pokazatelj, a za MZ je vrlo relevantan), podaci su iskazani u postotku aktivnosti. Drugim riječima, prosječan građanin bez delegatske funkcije od sedam mogućih aktivnosti, sudjelovao je 1978. godine u 24% ili nešto manje od dvije aktivnosti.

U analizi tih podataka odmah moramo istaknuti pojavu koja je i inače vrlo česta u anketnim istraživanjima kad je riječ o osobnim iskazima o određenim aktivnostima. Naime, vrlo često dolazi do prenaplašavanja, odnosno do navođenja određenih ponašanja kojih zapravo nije bilo. U svakom slučaju, nama nije bio cilj da verificiramo njihove izjave, već da ustanovimo povezanost iskaza o aktivnosti i nekih drugih varijabli. Takva vrsta podataka ima svoju vrijednost isključivo na razini komparativnosti. U sklopu takve komparativne analize možemo uočiti nekoliko relevantnih podataka:

- Članstvo u delegaciji mjesne zajednice najviše je vezano uz aktivnost u izbornim procesima. Ti pojedinci prisustvuju svim sastancima i aktivno sudjeluju u analizi rada delegatskih struktura, problema mjesne zajednice i u procesu kandidiranja. Slično ponašanje pokazuju i ostali pojedinci angažirani u ostalim oblicima delegatskog organiziranja — delegati u skupštinama općine i, nešto manje, delegati u složenijim strukturama delegatskog sistema.
- Pojedinci koji su članovi delegacija u organizacijama udruženog rada u sklopu mjesne zajednice ponašaju se kao »obični građani«, što znači da su znatno manje aktivni, i ujedno pokazuje da angažiranost u nekoj sredini ne znači da će se pojedinci aktivnije postaviti i u ostalim situacijama.

- Članovi delegacija u mjesnim zajednicama angažirani su i u svojim radnim organizacijama, što pokazuje da se angažman u mjesnoj zajednici može smatrati znatno diskriminativnijim pokazateljem opće angažiranosti nego što je to angažman u udruženom radu.
- Više delegatske strukture — delegati u općinskim skupštinama i ostalim složenijim oblicima delegatskog sistema — više dominiraju u izbornim procesima u udruženom radu nego u mjesnoj zajednici.
- Usporedba rezultata izbora 1978. i 1982. godine pokazuje da je aktivnost delegatske osnove ostala ista, a da je porasla aktivnost izbornih delegatskih struktura, pogotovo onih na višim nivoima, i to prije svega u sklopu udruženog rada.

Tabela 10.

Pregledni prikaz stupnja aktivnosti u izbornim procesima		1978.	1982.
∅	= bez aktivnosti	28,9	28,2
1 — 4	= mala aktivnost	36,6	35,9
5 — 8	= umjerena aktivnost	28,3	28,9
9 — 12	= izrazita aktivnost	6,2	7,0

Napomena Uzete su zajedno aktivnosti u MZ i OUR-u, tako da je maksimalni mogući zbir aktivnosti = 12.

Svjesni smo toga da je svaka kvalifikacija određenih ponašanja, pogotovo ako ih sažimamo u određene veličine, kao primjerenih sistemu ili neprimjerenih, natcgnuta, ali ipak nam se čini da se izneseni podaci pokazuju kako je velik broj građana samo periferno uključen u izborne procese. Pri tome, svakako, treba imati na umu i činjenicu da su rezultati »pomaknuti« prema većim vrijednostima, zbog prirode primijenjenog istraživačkog postupka — ankete. U svakom slučaju, generalizacija da je oko 70% građana i radnih ljudi izvan aktivnosti koje su osnova funkcioniranja delegatskog sistema, ne čini nam se pretjeranom i, svakako, zaslužuje određenu pažnju. Na žalost, i te podatke treba primiti s velikom rezervom, jer istraživanje nije provedeno na reprezentativnom uzorku, već je obuhvatilo oko 50% »formalno aktivnih pojedinaca« — članova delegacija u mjesnim zajednicama i organizacijama udruženog rada.

S druge strane, pokazalo se da ima oko 6 do 7% pojedinaca koji su izrazito aktivni u izbornim procesima, a čini nam se da je taj podatak znatno valjaniji. Teško je, naime, očekivati da će netko po svaku cijenu inzistirati na tome da je bio aktivan u svim oblicima izbornih procesa ako to zaista nije bio.

Percepcija strukture utjecaja

U vezi sa situacijom, objektom ili pojavom s kojom su suočeni, ljudi formiraju određena mišljenja. Njihova mišljenja, odnosno doživljaji tih situacija, određeni su stvarnom situacijom, ali i stavovima, prethodnim iskustvima i potrebama koje ljudi imaju u vezi s tom situacijom. Kako se doživljava izborna situacija, da li se ona smatra demokratskom, u kojoj birači mogu aktivno sudjelovati kao nosioci političkih procesa, ili se ta situacija doživljava kao formalna aktivnost u kojoj je sve unaprijed određeno? Mišljenja o određenoj situaciji određuju našu aktivnost prema njoj. Sudeći po podacima dosadašnjih istraživanja, ne treba da nas iznenadi relativno pasivan odnos birača prema izbornim procesima. Iako su pitanja različito postavljena, različiti uzorci, pa čak i nosioci utjecaja, rezultati pokazuju da su u prijašnjem razdoblju građani percipirali uglavnom mali utjecaj zborova birača, što ujedno znači i svoj mali utjecaj, kao i neprimjerenost prakse željenim odnosima.⁶

Delegatski sistem, sa svoje strane, dosta je promijenio izborne postupke, ali su nosioci »utjecaja« ostali uglavnom isti.

Tabela 11.

Percepcija utjecaja na izborne procese u mjesnoj zajednici		
	1978.	1982.
Građani	21	24
Socijalistički savez	22	20
Savez komunista	24	16
Koordinacioni odbor	6	7
Politički aktiv	10	10
Neformalne grupe	1	3
Ne zna	16	20

Tabela 12.

Percepcija utjecaja na izborne procese u organizacijama udruženog rada		
	1978.	1982.
Radni ljudi	30	30
Savez sindikata	21	26
Savez komunista	19	11
Koordinacioni odbor	4	6
Neformalne grupe	1	1
Rukovodeće strukture	8	8
Politički aktiv	7	7
Ne zna	10	11

6

S. Tomić, op. cit.

I. Šiber, op. cit.

S. Milosavljević, *Izbori i društveno-političke organizacije* u: »Skupštinski izbori 1967«, IDN, Beograd.

Mnenja občanov ljubljanskih občin o društveno politični ureditvi Ljubljane in o volitvah 1967, »Poročilo o raziskavi VŠPV, Centar za raziskovanje javnega mnenja, Ljubljana, 1967.

Podaci dani u tabelama pokazuju da nema nekih bitnih razlika u osnovnoj strukturi percepcije utjecaja između mjesnih zajednica i organizacija udruženog rada. To što manji broj ispitanika u udruženom radu izjavljuje da »ne zna« tko je imao odlučujući utjecaj logično je jer je riječ o homogenijoj sredini od mjesne zajednice, u kojoj postoji veća povezanost, neposrednost komuniciranja, pa prema tome i zajedništvo svih zaposlenih s obzirom na neke zajedničke probleme. Isto je tako logično navođenje rukovodećih struktura kao nosilaca utjecaja jer one ne postoje u mjesnim zajednicama, a u udruženom radu žele imati neposrednu kontrolu nad svim relevantnim procesima.

Od navedenih »potencijalnih« nosilaca utjecaja (jesu li upravo te strukture prisutne u izbornim procesima, ili neke druge, odnosno jesu li dane primjerene formulacije, problem je za sebe) čini nam se opravdanim izdvojiti dvije strukture kao najprimjerenije društvenim htijenjima s obzirom na djelovanje u analiziranim procesima. To su »građani«, odnosno »radni ljudi«, čiji utjecaj zaista treba da bude odlučujući, odnosno Socijalistički savez (u mjesnoj zajednici) i Savez sindikata (u udruženom radu) kao najšire društveno-političke organizacije, koje u svojem djelovanju sjedinjuju sve napredne socijalističke snage i najširi su front ispoljavanja interesa i organiziranoga političkog djelovanja. Prema iznesenim podacima, samo 43 do 44% (u dva istraživana razdoblja) ispitanika u mjesnim zajednicama, a 51% i 56% u organizacijama udruženog rada smatra da su upravo te strukture djelovale odlučujuće. Tu su podaci dosta slični nalazima prijašnjih istraživanja koja su pokazala da građani izbornu situaciju ne doživljavaju kao svoju neposrednu aktivnost u kojoj su oni osnovni nosioci odlučivanja. Ipak, smatramo da takvi podaci ne dovode u pitanje demokratsnost izbornih procesa, već da prije problematiziraju neposrednost djelovanja i delegatske osnove i Socijalističkog saveza, odnosno Saveza sindikata, u tom najširem demokratskom prostoru otvorenom novim ustavnim rješenjima. Ako zataje demokratski mehanizmi, a posrijedi je nova društvena situacija s kojom nisu dovoljno socijalizirani ni radni ljudi ni građani, pa i najšire društveno-političke organizacije, djeluju neki drugi subjekti. To djelovanje ne mora biti štetno ni zlonamjerno, već jednostavno popunjava otvoreni prostor, osiguravajući svojim djelovanjem funkcioniranje sistema. Ako Socijalistički savez i Savez sindikata u pojedinoj sredini nisu na visini svoga društveno-političkog zadatka, slijedi veće aktiviranje Saveza komunista, koji svojim autoritetom i organiziranošću osigurava određenu društvenu akciju. Ponekad se znatnije aktiviraju još uže grupe, kao što su koordinacioni odbori ili tzv. politički aktivni. Svakako, takve situacije omogućavaju nametanje i posebnih interesa, manipulaciju delegatskom osnovom i ostale negativne posljedice neprimjerenog funkcioniranja sistema.

Vrlo je teško vrednovati dva protekla izborna razdoblja, kako s obzirom na prirodu iznesenih pokazatelja (percepcija utjecaja), tako i s obzirom na potrebu da se uvijek ima na umu faktor vremena, odnosno nužnost prilagodbe i spoznavanja svih mogućnosti demokratske akcije koje donose nova rješenja. U svakom slučaju, podaci pokazuju da se percipirana struk-

tura utjecaja nije promijenila, štoviše, da je umnogome slična onoj u razdoblju izbornih procesa prije uvođenja delegatskog sistema.

Sljedeći pokazatelj percepcije utjecaja odnosi se na procjenu mogućnosti utjecaja izabranih delegata na donošenje i provođenje odluke u tijelima u kojima djeluju.

Tabela 13.

	Percepcija utjecaja delegata			
	Moći će utjecati		Neće moći utjecati	
	1978	1982	1978	1982
Delegatsko tijelo	38	24	5	9
Općinska skupština	40	26	5	16
Sabor	44	26	7	17

Napomena Radi preglednosti nije naveden modalitet »djelomični utjecaj«.

Ne ulazeći u međusobne odnose pojedinih delegatskih skupština s obzirom na percepciju mogućnosti utjecaja kandidata, iz navedenih podataka vidljivo je da se smanjuje percepcija te mogućnosti, odnosno da raste osjećaj bespomoćnosti djelovanja u okviru pojedinih delegatskih skupština. Da li je to rezultat neposrednog iskustva o dosadašnjem funkcioniranju sistema, ili odraz općeg osjećaja povećane bespomoćnosti s obzirom na društveno-ekonomske teškoće s kojima je suočeno društvo, za sada je teško reći. Uostalom, u završnom razmatranju vratit ćemo se tom problemu.

Vrednovanje delegatskih izbora

Budući da su delegatski izbori novost u našem društvu, nužno je istraživati odnos delegatske osnove prema novim rješenjima i, svakako, prema realizaciji tih rješenja u praksi. Taj odnos zahvatili smo na osnovi triju pokazatelja: procjene značajnosti delegatskih izbora, demokratičnosti samog izbornog postupka i mišljenja o potrebi većeg broja kandidata, odnosno o tzv. zatvorenim listama. Odmah moramo naglasiti da ćemo rezultate prikazati samo pregledno, jer je analiza pokazala da odgovori ispitanika ne ovise o istraživanim karakteristikama okoline i samih ispitanika.

Da bi se procijenila neka društvena pojava, nužno je i njezino poznavanje. Prethodna je analiza pokazala da to poznavanje još nije dovoljno ni za samo aktivno uključanje u izborne procese ni za njihovo ocjenjivanje. Ipak, treba imati na umu ovo: kad je riječ o socijalnoj percepciji, ne determiniraju naše doživljaje isključivo znanje, odnosno spoznajni elementi, već su oni pod jakim utjecajem niza osobina pojedinca, u ovom slučaju pod utjecajem vrijednosne reakcije — stava što ga pojedinac ima

prema sistemu kao cjelini. U sklopu toga općenito pozitivnog vrednovanja pozitivno se vrednuje i svaki novi moment u sistemu, bez obzira na to što je njegova bit često i nepoznata.⁷

Tabela 14.

Procjena značenja izbora za delegacije i delegate u našem društvu		
	1978.	1982.
Smatram ih veoma značajnima	78	70
Smatram da je to samo formalnost	8	15
Ne mogu ocijeniti	14	15

Izneseni podaci potvrđuju našu pretpostavku da će pojedinci, iako znatno više nego što je vidljivo iz tabele, ne poznaju delegatske izbore, dati odgovor, i da će ti odgovori biti pozitivni za sistem. Ta je činjenica značajna za budući razvoj delegatskih odnosa i za ulogu izbornih procesa u tim odnosima, jer je to čvrsta vrijednosna osnova izgradnje sistema. Međutim, valja upozoriti da samo vrijednosno prihvatanje po sebi ne osigurava i funkcioniranje sistema, odnosno ako želimo trajno pozitivno funkcioniranje sistema, nužno je da i pojedinci budu znatno čvršće vezani uz sistem, ne samo na nivou stava, već i na nivou akcije, za što je potrebno raditi na većem poznavanju, ali, što je možda i važnije, na povezivanju funkcioniranja sistema i procesa zadovoljavanja potreba delegatske osnove. Uostalom, na važnost toga upućuju i podaci o povećanoj kritičnosti prema izborima do koje je došlo u 1982. godini i koja je prisutna i u ostalim odgovorima.

Dosad smo razmatrali općenito vrednovanje izbornih procesa, prosuđujući ih s aspekta značenja za sistem, a sada ćemo prikazati vrednovanje neposredne izborne prakse, odnosno jesu li ti pozitivno vrednovani izborni procesi tako postavljeni i realizirani da su osiguravali uključenje delegatske osnove i artikulaciju njezinih potreba.

Tabela 15.

Procjena izbornih aktivnosti		
	1978.	1982.
Imali su radni karakter i bili su demokratski	57	50
Bilo je mnogo formalizma a malo istinskih rasprava	18	22
Bilo je mnogo usmjeravanja sa strane a malo pravog demokratizma	9	9
Ne mogu ocijeniti	16	19

7

Vidjeti: Z. Tomac. *Vrednovanje delegatskog sistema*, u: *Teorija i praksa delegatskog sistema*, izd. poduzeće Zagreb, 1979.

Ti se podaci dosta razlikuju od prije iznesenih podataka. Kad je riječ o procjeni neposredne akcije, nešto više od polovice ispitanika daje pozitivnu ocjenu, a ostali imaju primjedbe bilo na ponašanje delegatske osnove (jer ona je, ipak, ta koja je morala osigurati »sadržaj procesa«), bilo određenih subjekata koji su sa strane usmjeravali procese, onemogućivši pravu aktivnost. Ne izjašnjavajući se o primjedbama, ostaje činjenica da znatan broj ispitanika ima kritički odnos prema realizaciji sistema, bez obzira na to što sam sistem vrednuju pozitivno, te da je ta kritičnost na posljednjim izborima još naglašenija.

U izbornim procesima ponegdje su liste kandidata sadržavale točno onoliko imena koliko se i biralo, a ponegdje je bio predložen veći broj kandidata. Taj nam se problem čini vrlo važnim zbog nekoliko razloga. Budući da je u biti delegatskih izbora osiguranje prisutnosti različitih interesa i potreba, logično se nameće tvrdnja da se to može osigurati samo »zatvorenom listom« na kojoj struktura predloženih odgovara strukturi delegatske osnove. Svaka intervencija u listu ujedno znači i nerazmjer s obzirom na kvalifikacijsku, spolnu, dobnu, nacionalnu ili neku drugu strukturu. Ti su razlozi, vjerojatno, bili u osnovi preferiranja »zatvorenih lista«. Takve liste, da bi bile demokratske, zahtijevaju najširu konzultaciju delegatske osnove, i tu je, zapravo, posrijedi demokratski proces formiranja liste kandidata, a ne tzv. demokratski proces preferiranja kandidata. Međutim, treba upozoriti i na to da takav način izbora omogućuje neposredno nametanje određenih rješenja izvan same delegatske osnove, odnosno manipulaciju izbornim postupkom. U ovom razmatranju suočeni smo s prilično jednostavnom, ali zato ne lako rješivom dilemom: da li u situaciji kada delegatski izbori još nisu uhvatili čvrst korijen u delegatskoj osnovi ići sa »zatvorenim listama«, i tako omogućiti rješenja izvan delegatske osnove te biti suočen s negodovanjem biračkog tijela koje demokraciju još vrednuje na osnovi mogućnosti izbora između više kandidata, iako i oni mogu biti (a najčešće i jesu) nametnuti sa strane, ili ići s većim brojem kandidata, i tako dovesti u pitanje ravnopravnu zastupljenost pojedinih struktura i »pro forma« imati privid demokratičnosti. Uostalom, prije smo dali podatke o tome koliko birači uopće poznaju predložene kandidate! Odgovor bi morao biti u skladu s davanjem odgovora na pitanje što mi uopće želimo od izbornih procesa u delegatskom sistemu. Čini nam se da ovdje sumnje ne bi trebalo biti. Težište izbornih procesa mora biti na analizi društvene situacije, kako na nivou mjesne zajednice i udruženog rada, tako i šire, na davanju određenih prioriteta u rješavanju problema, na analizi svega onoga što stoji na putu bržeg ostvarivanja željenih ciljeva, a u sklopu toga i na izboru onih ljudi koji će najprimjerenije ispoljavati interese određene sredine i, u neprestanoj interakciji s delegatskom osnovom, neposredno sudjelovati u procesima odlučivanja. Prema tome, dilema da li veći broj kandidata ili »zatvorene liste« je umjetna, jer nijedno od tih rješenja po sebi ne osigurava demokratičnost i stvarne društvene procese. Oba rješenja omogućuju manipulaciju, isto tako kao što je u okviru njih moguće izabrati se i za primjeren izborni postupak u skladu s ciljevima društva. Ipak, treba voditi računa i o »javnosti«, o nekim

naslijedenim vrednovanjima, iako ona ponekad i nemaju svoju društvenu utemeljenost. Kako ljudi gledaju na taj problem, vidljivo je iz tabele 16.

Tabela 16.

Veći broj kandidata ili »zatvorene liste«	1978.	1982
Bolje da bude onoliko kandidata koliko se bira, jer se na taj način osigurava zastupljenost pojedinaca različite dobi, spola, obrazovanja, nacionalne pripadnosti	22	11,5
Bolje je da bude više kandidata nego što se bira, jer je to osnovna pretpostavka demokratičnosti i poštovanja volje biračkog tijela	74	83,5
Ne znam	4	5

Ti su podaci u skladu s očekivanjima. Većina preferira mogućnost izbora među kandidatima, vjerojatno prije svega zato što to daje osjećaj da se »bira«, a ne »glasa«, odnosno da nije netko nametnuo određena rješenja. Interesantno je da je vrlo malo ispitanika odbilo da se odluči između ta dva modaliteta, što na određeni način pokazuje da je to stvarna, životna dilema s kojom su bili suočeni u izbornoj aktivnosti. Također je nužno napomenuti da je na izborima 1982. godine taj stav još izraženiji, što je sukladno i prije iznesenim podacima.

Zaključak

Teško je očekivati da će u samo četiri godine (analiziramo samo promjene u delegatskim izborima 1978—1982, izbori 1974. godine nisu bili tema znanstvenog istraživanja) nastati neke velike promjene koje bi upućivale na uhodavanje sistema, formiranje određenog odnosa, pa čak i kulture djelovanja u sistemu, i slično. Isto tako moramo biti svjesni toga da su odgovori ispitanika u anketnim istraživanjima velikim dijelom rezultat određenih stereotipija — generalizacija o nekom fenomenu, kao i pod pritiskom društvenih vrednovanja i očekivanja. Pa ipak, smatramo da podaci dobiveni 1982. godine, u usporedbi s podacima dobivenima 1978. godine, pokazuju znatne promjene u dva segmenta analize, promjene koje zahtijevaju širu društvenu analizu i pokazuju da se u »biračkom tijelu« nešto mijenja, da su drukčija reagiranja i aspiracije, što je nužno uzeti u obzir kako u cjelokupnom vrednovanju izbornih procesa u sklopu širih delegatskih odnosa, tako i dosegnutog stupnja razvoja samoupravljanja i sazrijevanja ljudi.

Prva promjena koja se uočava jest porast »aktiviteta« u svim analiziranim pokazateljima, a druga promjena — porast kritičnosti, bespomoćnosti i zahtjev za demokratizacijom izbora. Na prvi pogled, te su dvije

grupe varijabli u kontradikciji, iako nam se čini da postoji mogućnost, na razini hipoteza, logičke interpretacije. Budući da su te dvije grupe varijabli zapravo bitne za same izborne procese, sažeto ćemo ih prikazati i komentirati.

Tabela 17.

Usporedni prikaz nekih pokazatelja odnosa prema izborima 1978—1982.	
Sudjelovanje u izbornim procesima	+ 3
Spremnost da se prihvati delegatska funkcija	+ 10
Percepcija utjecaja	— 16
Percepcija demokratičnosti	— 7
Mišljenja o »zatvorenoj listi«	— 10

Iz tih podataka, koji označavaju vrlo pojednostavnjene odnose što smo ih do sada razmatrali, jasno se uočava suprotnost varijabli *aktiviteta* i varijabli *mišljenja*. Logično je pretpostaviti da su te dvije grupe varijabli u korelaciji — pozitivnije procjene situacije poticaj su za uključivanje u procese. U ovom slučaju to nije potvrđeno. Čini nam se da treba odvojeno promatrati njihovu uvjetovanost. Kod *aktiviteta* razlozi su, vjerojatno, u određenom formiranju odgovornosti za društvene procese, u sazrijevanju svijesti da su oni dio društvenih prava, ali i obaveza. U sistemu u kojem su brojni oblici društvenog angažmana pojedinac shvaća da u određenom trenutku i on mora preuzeti na sebe određene zadatke. Isto tako, vjerojatno, dolazi se do spoznaje da je osobni angažman pretpostavka rješavanja nekih problema, da ako netko nije prisutan, tada ni njegov interes vjerojatno neće biti uvažavan.

S druge pak strane, pokazatelji mišljenja i percepcije pokazuju veću kritičnost i osjećaj bespomoćnosti. To uzrokuju, čini nam se, tri faktora: *velike početne ambicije* i očekivanja vezani uz novi sistem odlučivanja, koji su uvelike premašivali mogućnosti što realno postoje s obzirom na društveno-ekonomske odnose; *slabosti u funkcioniranju sistema* koji ne iskorištava ni one mogućnosti koje realno postoje; *opći osjećaj nezadovoljstva i kritičnosti* s obzirom na aktualne društvene odnose i situaciju.

Ivan Šiber

ELECTION OF DELEGATES 1978—1982
— A COMPARATIVE ANALYSIS —

Summary

The results are discussed of a survey conducted in the course of two electoral processes: in 1978 and in 1982. The differences are analyzed in the respondents' answers in relation to a series of dependent variables: knowledge, motivation, interest, willingness to accept the function of delegate, activity in electoral processes, perception of influence, perception of democracy, opinion on «closed lists». The results show systematic differences in two groups of variables. With regard to the activity variable, the 1982 election involves a substantially greater participation of citizens and a greater readiness to accept the functions of delegate. In the perception and opinion variables, the year 1982 demonstrates a considerably higher degree of criticism, frustration and demand for the democratisation of procedures. These differences are explained by higher political culture, on the one hand, and by the disproportion between initial expectations when the system was inaugurated and its practical realisation, on the other, as well as by a generally stronger critical attitude and dissatisfaction caused by difficulties in socio-economic relations.